

actions in the anticriminal proceedings and joint editing of articles 84 and 93 of the Criminal Procedure Code of Ukraine.

Keywords: the collection of material sources, the establishment of personal sources, the basic legal properties of evidence.

УДК 342.72/73:343.

В.А. Савченко

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права, процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

НЕВТРУЧАННЯ У ПРИВАТНЕ ЖИТТЯ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНА ЗАСАДА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Актуальність теми. З прийняттям нового КПК України в окремій главі одержали своє законодавче закріплення засади кримінального провадження, які до цього часу не були чітко визначені та систематизовані [1, с. 103-114]. До них належить також невтручання у приватне життя, яке у всіх демократичних державах користується підвищеним правовим захистом, а сама процедура втручання допускається лише у справах про тяжкі та особливо тяжкі злочини і лише на підставі ухвали судді (слідчого судді).

Багато уваги їм приділили у свої працях українські та зарубіжні процесуалісти і криміналісти Б.Я. Гаврилов, Ю.М. Грошевий, В.А. Дашко, А.В. Іщенко, О.В. Капліна, С.О. Кириченко, В.Т. Маляренко, С.С. Овчинський, М.А. Погорецький, О.П. Рижаків, І.В. Сервецький, В.М. Тертишник та ін.

У ст. 32 Конституції України закріплено положення про те, що ніхто

не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією [2, с. 11]. До таких випадків відноситься і боротьба зі злочинністю. Відповідно до ст. 15 КПК України, «під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя.

Ніхто не може збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію про приватне життя особи без її згоди, крім випадків, передбачених КПК.

Інформація про приватне життя особи, отримана в порядку, передбаченому КПК, не може бути використана інакше як для виконання завдань кримінального провадження.

Кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язанні запобігати розголошенню такої інформації» [1, с. 8].

Як роз'яснив Конституційний Суд України, невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя гарантується у всіх сферах суспільного життя, зокрема під час кримінального провадження [3, с. 42]. Зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає в тому, що «фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя. Фізична особа не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав. Особистим життям фізичної особи є її поведінка у сфері особистісних, сімейних, побутових, інтимних, товариських, професійних, ділових та інших стосунків поза межами суспільної діяльності, яка здійснюється, зокрема, під час виконання особою функцій держави або органів місцевого самоврядування. Сімейне життя – це особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, яке здійснюється на засадах, визначених у Сімейному кодексі: кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя; ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України; регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого

життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя та інше [4].

Конституційний Суд України у своєму рішенні у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та ст. 12 Закону України «Про прокуратуру» відносить до конфіденційної інформації про особу відомості про її освіту, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, дату і місце народження, майновий стан та інші персональні дані. Суд виходить із того, що «неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного жити оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового т немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб» [3, с. 42; 4].

Як відзначають автори коментарів до КПК України, Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях зазначає, що не існує вичерпного визначення «приватне життя», це дуже широкий термін, який охоплює такі сфери, як: а) фізична та психологічна цілісність особи, зокрема, медичне обслуговування, психіатричні огляди, психічне здоров'я; б) аспекти фізичної (функціональні властивості організму – вік, стан здоров'я, швидкість реакції, зріст, сила та ін.) та соціальної особистості людини (як члена суспільства, який перебуває у сфері впливу різних відносин, що складаються у процесі виробництва та споживання матеріальних благ, – національність, сімейний стан, професія тощо), включаючи конфіскацію документів, необхідних для ідентифікації людини; в) прізвище особи, її репутація; г) фотографія; д) тендерна ідентифікація (усвідомлення індивідом своєї статевої належності, переживання ним своєї маскулінності / фемінності та готовність виконувати визначену статеву роль), транссексуальність, сексуальна орієнтація, сексуальне життя; е) право на особистий розвиток (процес формування особистості у напрямках адаптації, індивідуалізації та

інтеграції в суспільстві) та створення і розвиток відносин з іншими людьми та зовнішнім світом; ж) право на самовизначення (гарантована можливість саморозвитку та самореалізації людини) та особиста автономія; з) діяльність професійного та ділового характеру, а також обмеження на зайняття професійною діяльністю; і) досьє чи дані, що складаються службами безпеки чи іншими державними органами; й) інформація про ризики для здоров'я людини; к) обшуки та конфіскації; л) стеження за комунікаціями та телефонними розмовами тощо. Приватне життя може включати не лише засоби його охорони у житлі чи інших приватних приміщеннях, а й стосуватися середовища взаємодії людини з іншими особами, навіть у публічному контексті [3, с. 43].

Новим КПК України дозволено проводити не лише гласні, а й негласні слідчі (розшукові) дії, які і дозволять найбільше втручатися у приватність особи, перелік яких розширено та змінено відповідно до сучасних реалій боротьби зі злочинністю, а також європейських стандартів з прав людини. Зокрема, якщо необхідні відомості неможливо отримати в інший спосіб, згідно з відповідними статтями глави 21 КПК, слідчий суддя на підставі клопотання слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора, може винести ухвалу про:

1. застосування втручання у приватне спілкування (аудіо-, відеоконтроль особи; арешт, огляд і виїмка кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з транспортних електронних систем);
2. обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи;
3. установа місця знаходження радіоелектронного засобу;
4. спостереження за особою, річчю або місцем;
5. аудіо-, відеоконтроль місця;
6. контроль за вчиненням злочину;
7. виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації;
8. негласне отримання зразків, необхідних для експертного дослідження;

9. використання конфіденційного співробітництва [1, с. 103-114].

До цього часу КПК України дозволяв проводити лише гласні слідчі дії, за винятком накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку.

Слід зауважити, що багато країн пострадянського простору з прийняттям у себе нових Кримінальних процесуальних кодексів залишили чинним приблизно такий же перелік слідчих дій, як гласних, так і негласних), як це було передбачено попереднім КПК України. Зокрема, у КПК Російської Федерації передбачено дві негласних слідчих дії: накладення арешту на поштово-телеграфні відправлення (ст. 185) та контроль і запис переговорів (ст. 186) [5, с. 382-385]. Такі ж дії передбачені і статтями 213, 214 КПК Республіки Білорусь [6], главою 33 КПК Вірменії [7]. Главою 31 КПК Туркменістану передбачено накладення арешту на кореспонденцію та перехоплення повідомлень [8, с. 379-386], такі ж дії – главою 33 КПК Азербайджану [9]. У КПК Литовської Республіки негласних слідчих дій не передбачено взагалі [10].

Більш широко застосовується втручання у приватне життя у країнах Європи та у США.

Відповідно до КПК ФРН, окрім гласних слідчих дій, під час розслідування кримінальних справ проводяться:

- 1) виїмка поштово-телеграфної кореспонденції, контроль телефонних переговорів та прослуховування приміщень (§100);
- 2) контроль та запис телефонних переговорів регулюється (§100а);
- 3) оптичний контроль за допомогою технічних засобів (§§100с, 163е);
- 4) акустичний контроль неpubлічних розмов (§100с абзац 1 № 2);
- 5) прослуховування житлових приміщень (“велике прослуховування”) (§100с абзац 1 № 3) [11, с. 294-491]

При аналізі КПК України можна дійти висновку, що чимало прогресивних новел у ньому запозичено саме з німецького кримінального процесуального законодавства. Як і відповідно до нашого КПК, там також передбачено суворий контроль за втручанням у приватність особи, забезпечено контроль за використанням та знищенням одержаної конфіденційної інформації. Однак часто забезпечити цілковиту

законність не вдається і правоохоронним органам ФРН. На що вказують самі німецькі правники.

Буркгард Гірш (Burkhard Hirsch) з цього приводу сказав, що перед «жучками» усі рівні. У буквальному смислі вже не залишилося жодного місця, де би приватні розмови були захищені від прослуховування та запису з боку держави. Адже прослуховують не лише обвинуваченого, а й його батьків, дітей, друзів, колег по роботі та усіх інших, з ким він вступає у контакти [12, с. 135].

Як доповнив Б. Гірш в іншій публікації, про обсяг кримінально-процесуального контролю, його тривалість, кількість підключень до розмов та їх учасників, успіх проведених заходів та їх вартість немає жодних підтверджених даних. Не володіє такою інформацією і Федеральний уряд [13, с. 132].

Один із видів прослуховування телефонних розмов у ФРН отримав назву “стратегічне прослуховування”, яке відбувається в автоматичному режимі, коли в розмові будуть вжиті певні слова, які можуть свідчити про протиправну діяльність (теракт, вибухівка, напад, наркотики тощо). Проводить “стратегічне прослуховування” Федеральна інформаційна служба (BND) та її структурні підрозділи. Юрген Зайферт (Jürgen Seifert) назвав її діяльність незаконною, а її саму – “безконтрольною таємною поліцією” [13, с. 118].

Чимало публікацій цій темі присвятила суддя Ільзе Бехтгольд (Ilse Bechthold), яка назвала «прослуховування» «кінцем приватної сфери», оскільки під його дію підпали і особи, які володіють процесуальним правом на відмову від дачі показань. Серед них і родичі, і лікарі, і адвокати, і журналісти [14, с. 153-154]. У іншій статті вона назвала його «шпигунством у судовій практиці» [15, с. 142].

У Сполучених Штатах Америки захист від свавільного втручання у таємницю приватного життя гарантований Конституцією, підпадаючи під дію Четвертої поправки, яка гарантує захист особистого життя, житла, паперів, а також захист від необґрунтованих обшуків та арештів. Зняття інформації з каналів зв'язку та накладення арешту на поштово-телеграфну кореспонденцію в США прирівнюється до обшуку та виїмки.

У справі «Катц проти Сполучених Штатів» Верховний Суд встановив, що обшук або виїмка (не тільки предметів, документів, осіб, й інформації) має місце у будь-якому випадку, коли дії поліції посягають на розумне сподівання громадянина на приватність. Суть цієї справи полягала в тому, що поліція встановила електронний прослуховуючий пристрій на телефонній будці, якою користувався підозрюваний. Суд зазначив, що встановлення цього пристрою порушує розумне сподівання підозрюваного на приватність, оскільки, хоча будка і знаходиться у публічному місці, Катц не очікував, що його розмову може хтось почути. В такому разі поліції необхідно було отримати ордер з метою легалізації своїх дій, інакше отримані в ході прослуховування докази не можуть бути допустимими в суді. Суд зазначив, що коли особа свідомо оприлюднює вдома або в офісі інформацію, то вона не підлягає захисту відповідно до четвертого додатку. Але коли вона прагне зробити її приватною, навіть у громадському місці, то така інформація повинна бути конституційно захищена [16; 17, с. 165].

Висновки. У світовому співтоваристві врегулювання проведення слідчих та інших процесуальних дій, що дозволяють втручання у інтереси захисту приватного життя, є очевидно неоднозначним. Звісно, що інтереси боротьби зі злочинністю, яка в останні роки також набуває нових форм і проявів, вимагає і адекватної на неї реакції з боку держави, в тому числі і неминучим буде втручання у приватне життя громадян. Однак в цьому випадку слід неухильно дотримуватись Конституції, вимог кримінального процесуального законодавства, міжнародних стандартів прав людини та практики Європейського Суду з прав людини.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст] : К. : «Центр учбової літератури», 2012. – 254 с.
2. Конституція України. – Х. : ПП «ІГВІНІ», 2006. – 64 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень

частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України (справа № 1-9/2012 від 20 січня 2012 р. № 2-рп/2012).

5. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации / Отв. ред. Д. Н. Козак, Е. Б. Мизулина. – М. : Юристъ, 2003. – 1039 с.

6. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pravo.levonevsky.org/kodeksby/upk/20110127/document.htm>.

7. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Армения от 1 июля 1998 г. / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1450&lang=rus#%CE%C1%D9%CD>.

8. Смирнов А. В. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана. Постатейный / А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский ; под общ. ред. проф. А. В. Смирнова. 2011. – 656 с.

9. Уголовно-процессуальный кодекс Азербайджанской Республики от 14 июля 2000 г. № 907-ІГ / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://km.undp.sk/uploads/public/File/AC_Practitioners_Network/Azerbaijan.

10. Уголовно-процессуальный кодекс Литовской Республики от 14 марта 2003 г. № IX-785 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://km.undp.sk/uploads/public/File/AC_Practitioners_Network/Litanies_Criminal_Procedure_Code.

11. Meyer-Goßner L. Strafprozeßordnung. GVG, Nebengesetze und ergänzende Bestimmungen. 48 neu bearbeitete Aufl. – München: C.H. Beck, 2005. – 2095 s.

12. Hirsch Burkhard. Vor der Wanze sind alle gleich // Grundrechte-Report. Zur Lage der Bürger- und Menschenrechte in Deutschland. Hamburg. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1997. – S. 135.

13. Hirsch Burkhard. Ausufernde Telefonüberwachung im Strafverfahren. Bemerkungen zur Aushöhlung des Art. 10 GG // Grundrechte-Report. Zur Lage der Bürger- und Menschenrechte in Deutschland. Hamburg. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1997. – S. 132.

14. Seifert Jürgen. BND: Der Unkontrollierbare Mithörer // Grundrechte-Report. Zur Lage der Bürger- und Menschenrechte in Deutschland. Hamburg. Rowohlt Taschenbuch Verlag, Juni 1997. – S. 118.

15. Bechthold Ilse. Der Große Lauschangriff: Ende der Privatsphäre // Grundrechte-Report 1998: zur Lage der Bürger- und Menschenrechte in Deutschland. Hamburg. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1998. – S. 153-154.

16. Bechthold Ilse. Befugnisse durch die Hintertür // Grundrechte-Report. Zur Lage der Bürger- und Menschenrechte in Deutschland. Hamburg. Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1997. – S. 135.

17. Katz v. U.S., 389 U.S. 347 [1967].

18. Садова Т. В. Обмеження прав і свобод у кримінальному судочинстві України та держав англо-американської правової системи в контексті міжнародних стандартів: дис.

...канд. юрид. наук : 12.00.09 / Садова Тетяна Володимирівна. – К., 2009. – 241 с.

Анотація

Савченко В.А. Невтручання у приватне життя як фундаментальна засада кримінального провадження. – Стаття.

У статті розглядаються питання щодо дії засади невторчання у приватне життя відповідно до Кримінального процесуального кодексу України та законодавства інших держав.

Ключові слова: засади кримінального провадження, приватність, невторчання у приватне життя.

Аннотация

Савченко В.А. Невмешательство в частную жизнь как фундаментальное начало уголовного производства. – Статья.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся действия принципа невмешательства в частную жизнь в соответствии с Уголовным процессуальным кодексом Украины и других государств.

Ключевые слова: принципы уголовного судопроизводства, частная жизнь, невмешательство в частную жизнь.

Summary

Savchenko V.A. Non-interference in private life as a fundamental principle of the criminal procedure. – Article.

This article deals with problems concerning the principle of non-interference in private life according to the Criminal Procedural Code of Ukraine and other countries.

Key words: principles of criminal procedure, private life, non-interference in private life.

УДК 343.126.4

T.V. Sadova

Candidate in Legal Sciences,
associate professor of the Department
of criminal law, procedure and
criminalistics of the National